

דברים לערב סיום, עם סמינר המועקה, 2022 / אמיר קופרשמידט¹

מסיבה שעדין אינה ברורה לי, הסכמתי לקחת על עצמי לדבר בפניכם הערב. עבורי, אין זה דבר של מה בכך: בכל מה שקשור במסירה של דברים משל עצמי, בין אם בכתב ובין אם בעל פה, בין אם באמירה ואפילו דרך שאלה – אני נתקל בקושי שכלל ועיקר אינו מובן לי. לכן, הזמנה לדבר על שאלה שמעניינת אותי, כמאמר הקלישאה הלאקאניאנית במקומותינו, היא 'לא בלי מועקה'. הלא אני לומד בסקציה הקלינית הרשומה כ'רשת הלאקאניאנית' כך וכך שנים; מזה שנים רבות עוד יותר באנליזות; משתתף בכל מיני מסגרות לימוד; הפכתי את הפסיכואנליזה לפרקטיקה שלי – ולמרות זאת, תחושה עמומה אך קבועה של 'להיות מחוץ לעניינים' או לא לגמרי בתוכם.

זה מזכיר לי דברים שכתב פרנץ קפקא כשהיה כבן 21, לידידו מקס ברוד:

"לפני כמה ימים, כשפקחתי את עיני לאחר שנת צהריים קצרה, ועדיין לא הייתי בטוח לגמרי שאני חי, שמעתי את אימי שואלת מהמרפסת בנעימה רגילה: 'מה את עושה?' מלמטה ענתה לה אישה: 'אני אוכלת ארוחת ארבע בגינה.' ואני השתוממתי על יכולתם של בני האדם לחיות את חייהם בהחלטיות כזאת."² לאקאן אומר: "זה ההבדל בין מה שהולך לבין מה שלא הולך. מה שהולך, זה העולם. הממשי זה מה שלא הולך. העולם הולך, הוא סתם מסתובב, זה תפקידו בעולם."³

ז'אק-אלן מילר מתגאה ב'תעודה' שהעניק לו לאקאן כשאמר עליו 'זה אשר שאל אותי, הוא גם זה היודע לקרוא אותי.'⁴ בפראפרזה הפוכה, אולי איני יודע לשאול משום שאיני יודע לקרוא. אני ממעט לקרוא לאקאן; זה לא הולך. זה קשה ומתסכל, אני לא מצליח להבין ומתייאש. המושגים מתעתעים, לעתים מרובי פנים, לעתים דבר והיפוכו; זה כמו לנווט בים כשאתה מסתמך על מצופים ולא על עצמים קבועים כמו מגדלור או ארובה (סליחה על הדימוי האידיוסינקרטי).

אמירתו הידועה של לאקאן - "ה'כתבים' שלי, לא כתבתי אותם על מנת שיבינו אותם, כתבתי אותם על מנת שיקראו אותם"⁵ – נותרת בשלב זה סתומה אך מצביעה על הבדל, או שמא על חתך, בין לקרוא לבין להבין. מהו אפוא אותו חתך? הלא כבר מימי ראשית הקריאה, ההבנה והקריאה כרוכות זו בזו; בילדותנו, כמדומני, אף היה ציון בתעודה על 'הבנת הנקרא'. הנה למשל, כך פונה לשומעיו מילר בפתח אחד השיעורים שהעביר בסמינר שלו ב 2011 תחת הכותרת 'האחד לבדו', ואומר: "היום אנו הולכים להשתעשע! העניין הוא לגרום

¹ דברים לערב סיום שנת הלימודים תשפ"ב ברשת הלאקאניאנית, סמינר X המועקה

² פרנץ קפקא, "רופא כפרי", עם עובד עמ' 347

³ ז'אק לאקאן, "ניצחון הדת", רסלינג, עמ' 73-74

⁴ ז'אק לאקאן, "טלויזיה", חנות הספרים, עמ' 5

⁵ ז'אק לאקאן, "ניצחון הדת", רסלינג, עמ' 84

לכם להבין דבר מה, ואתם מבינים רק כאשר נלווית לכך הנאה.⁶ וזה אכן מוכר לכולנו – ההבנה מהנה, מספקת, אנו מתענגים על המובן. כדי להבין דבר מה, אנו זקוקים להישען על ידע כלשהו; אפשר לומר שלהבין הוא להוסיף על מה שכבר מובן.

בנקודה זו מעניין בעיני לחשוב על הכיוונים המנוגדים, לכאורה, בזיקות שבין ההבנה לקריאה בתוך אנליזה ובלימודים בסקציה הקלינית: בעוד שבלימודים פועלים כדי להבין (ולהסביר), להוסיף מובן למה שקוראים ולא מבינים, הרי שבאנליזה הכיוון הפוך – המהלך הוא של צמצום המובן ופניה אל מה שנמצא מעבר לו, כמו למשל במה שנקרא 'גמילת הסימפטום מהמובן'. זו חלוקה סכמתית, מן הסתם, שהרי גם באנליזה מבינים דברים וגם בלימודים לא הכל מכוון להבנה. אפשר אם כן לומר שיש סוגי קריאה שונים; יש קריאות שמכוונות להבנה, פיענוח, פירוש – ולצידן יש גם קריאה 'אחרת'.

מילר, בארגומנט שכתב ב 2011 (אותה שנה שבה מסר את הסמינר הנ"ל) לקראת כנס ה NLS בתל אביב ושתורגם לעברית כ"לקרוא סימפטום",⁷ דן בשאלה של מה זה לקרוא בפסיכואנליזה – בשונה מלהבין או לפרש – בהקשר של הסימפטום. כזכור, לסימפטום שני פנים – פן של אמת ופן של ממש. פרויד נתקל בפרדוקס של הסימפטום אשר מצד אחד ניתן לפירוש ביחס לאיווי (בדומה לפירוש החלום) ומצד שני, יש בו דבר מה שאינו ניתן לצמצום, מה שפרויד כינה 'שאריות סימפטוטיות', שנותרות בסוף האנליזה. ניתן אם כן לומר שפרויד נתקל בממשי של הסימפטום, במה שבסימפטום הוא מחוץ למובן, בהתענגות. מה שמבחין את הסימפטום משאר תצורות הלא מודע – מהחלום, מפליטת הפה, מחידוד הלשון, מהבדיחה, ממעשה הכשל – היא קביעותו ואשר על כן הוא תואם לרישום, ככתיבה. מילר טוען כי "משום קביעותו, הסימפטום מחייב אותנו ללכת אל מעבר לפונקציה של הדיבור בשדה של השפה ולהכניס בו את ערכאת הכתיבה בעקבות קביעותה."⁸ הקריאה, אם כך, היא בזיקה לרישום, לאותו רישום שהופך לחיזרון (איטרציה) של הסימפטום ומשכך החזרה (repetition) לא מתמקמת עוד במישור הסימלי כפי שלאקאן ציין בראשית הוראתו, אלא שהיא מוצאת את מקומה בממשי, שאחת מן ההגדרות שלו הינה 'מה שתמיד חוזר לאותו מקום'.

כפי שאולי שמתם לב, הקריאה מכוונת ללכת 'אל מעבר'. מעבר למה? מעבר למובן? מעבר לסמלי? מעבר לעיקרון העונג? מעבר לפרויד? בקורס האחרון (עד כה) של מילר, מ 2011, הוא עוסק בהבחנה בין ההוויה לבין הקיום (מושגים שמקורם בפילוסופיה) כשלב בדרך להנגיד בין ההוויה לבין הממשי. "התזה שלי היא

⁶ Jacques-Alain Miller, "The One Is Letter", Lessons of 16 and 23 March 2011 of J.-A. Miller's course "L'orientation lacanienne. L'Un-tout-seul" Psychoanalytical Notebooks Issue 37/38

⁷ Jacques-Alain Miller – "Reading a Symptom" Hurly-Burly: The International Lacanian Journal of Psychoanalysis, Issue 6

⁸ ז'אק-אלן מילר, "האחד כולו לבד" סמינר מ 2011, שיעור מתאריך 4 במאי 2011. תרגום לא רשמי, קלאודיה אידן ונתי ברנט

שהמישור של ההוויה קורא, נחוץ לו, מעבר להוויה.⁹ ההוויה, היא ההוויה של השפה, אשר אין לה את הווייתה אלא מהיות נאמרת. השפה היא לעולם דיאלקטית ומילר מדגיש שמאז ומתמיד התו המבחין הוויה הנו תמיד כפל הלשון (האקיווק). כך, ישנו, למשל, חד-קרן או עיגול מרובע בעוד שכלל אינם קיימים, כלומר אין להם קיום. באותו אופן ניתן להתייחס לכל מושג או מונח. מכאן שהאמירה של לאקאן "האחר אינו קיים" היא שהאחר אינו קיים כי הוא כולו מהצד של ההוויה. כלומר, אין פירוש הדבר כי האחר איננו (הדיאלקטיקה של 'יש' ו'אין' היא ביסוד הסדר הסמלי) אלא כי אינו מהסדר של הקיום. מכאן ממשיך מילר וטוען, "ש'האחר אינו קיים' משמעו בדיוק שהאחד קיים. ... ומהו אותו אחד שקיים בעת שהאחר אינו קיים? זהו האחד של המסמן.¹⁰ ובהמשך: "האחד של כל מסמן, האחד שכל מסמן תומך, או שמא שכל מסמן הינו."¹¹ זה הפתיע אותי - זה מאד שונה ממה שחשבתי על המסמן. מסתבר שבמסמן - אותו מושג שלאקאן שאל מהבלשנות של דה-ז'וסוסיר, שמקושר כל כך לסדר הסמלי - יש דבר מה שלאקאן הטיח (ג'קולציה) בסמינר ה-19 - Yad'lun, יש-מן-האחד.

במאמר מהכתבים המאוחרים שנקרא 'L'Etourdit' ('המבולבל') לאקאן נותן אינדיקציות לקריאה דרך שלוש נקודות קשירה של ההומופוניה, של הדקדוק ושל הלוגיקה. מפאת קוצר היריעה, ובעיקר מפאת זה שלא קראתי את הטקסט הזה, לא ארחיב עליו. הואיל והתבקשתי לקשור את דברי לסמינר אותו למדנו השנה, סמינר המועקה, איעזר לשם כך בהכוונה של מילר משיעורי המבוא לקריאת הסמינר, שניתנו ב-2004. כבר בכותרת השיעור הראשון - "או המועקה או המושג" - ניתן לראות את הדגש שמילר נותן למעבר בחשיבתו של לאקאן מהסמינר הרביעי, "היחס לאובייקט", לסמינר העשירי שעוסק אף הוא באובייקט, אובייקט a קטנה. "בסמינר IV, הממשי עודנו ניתן להיבור ולשיום. הנס הקטן עם הפוביה שלו, בהמשגה של לאקאן - הנשען על פרויד ועל האומרים של הנס - זוהי הפוביה שמפיגה את המועקה, מפני שהיא משיגה במשוער הבניה מסמנית מחודשת של העולם... בסמינר על המועקה זו אינה ההבניה של הפוביה שמעניינת את לאקאן, זו אינה הסרת המועקה באמצעות הפוביה אלא התפיסה מחדש של כתם זה, של שארית זו שהיא כל כך ייחודית... כדי להפוך את זה לאובייקט, כדי להפוך את זה לאובייקט a קטנה."¹² מילר מצביע על החתך כמכשיר הנבחר של סמינר זה - בניגוד לפעולתו של התו, השולטת בפונקציה המסמנית. "הפונקציה של התו הופכת למסמן את מה שניתן לסימון בעוד שהפונקציה של החתך, זה משהו אחר. זה מה שנפרש בסמינר על המועקה. היא מפרידה שארית שבדיוק אותה לא ניתן להפוך למסמן."¹³ מדובר ב"שארית-איבר

⁹ Jacques-Alain Miller – "Reading a Symptom" Hurly-Burly: The International Lacanian Journal of Psychoanalysis, Issue 6

¹⁰ Jacques-Alain Miller, "The One Is Letter", Lessons of 16 and 23 March 2011 of J.-A. Miller's course "L'orientation lacanienne. L'Un-tout-seul" Psychoanalytical Notebooks Issue 37/38

¹¹ שם

¹² ז'אק-אלן מילר, "מבוא לקריאה של הסמינר על המועקה של ז'אק לאקאן", עת לאקאן 2007. עמ' 31-32

¹³ שם, עמ' 33.

שמתנגדת לדיאלקטיקה, אשר איננה שארית-איווי אלא שארית-התענגות.¹⁴ בסמינר האחד עשר לאקאן ישרטט את המבנה של עודף-התענגות בצורה של אובייקט שהדחף מסתובב סביבו ומצביע על כך שאובייקט a קטנה אינו אלא הנוכחות של חור, ריק, שניתן למקם בתוכו אובייקט כלשהו.

לסיום, אולי אפשר לחשוב עתה על הקריאה בפסיכואנליזה כעל פעולה המכוונת לחזור את מה שאחוז בין הסמלי לדמיוני, את המובן, על מנת ללכת אל מְעַבֵּר לו. בשפה העברית, למילה 'קריאה' מובנים שונים – to read, to cry out, to call, to invite, to name – וגם לעורר או להעיר ('קריאת השכמה') – להעיר אותנו מן המובן כדי שנוכל לחזור ולהמשיך לישון.

¹⁴ שם, עמ' 46